

Безперечно, при наведенні прикладів-комполитних термінологічних номінацій у порівнюваних мовах ми свідомо добирали факти, котрі б ілюстрували загальну симетричність, слов'янську єдність та високу фреквенцію комполитів багуврігового типу в розбудові практично всіх слов'янських терміносистем. Зазначимо лише принагідно, що у кожного із слов'янських народів номінаційний процес ішов своїми, національними шляхами, а тому природно, що порівняльний аналіз такого давнього й надзвичайно цікавого явища, як багувріги, висвітлить беззаперечну специфіку конкретних механізмів та продуктивності комполитної номінації у різних наукових сферах, зумовлену наявністю лінгвокультурного фактора у номінативному процесі слов'янських мов. Це, власне, ми й не ставили собі за мету. Нам видалося цікавим та корисним звернутися до одного з найдавніших типів складної номінації, простежити впливи людського чинника у процесі творення спеціальних складних термінів різних наук, сфокусувати "слов'янський погляд на світ" на тлі термінологічної комполитної номінації та усвідомити те, що нас об'єднує у слов'янському "баченні" навколишнього світу.

1. Бевз Г. Про походження деяких наукових термінів // *Українська мова і література*. – грудень 2002. – № 48. – С. 8–9. 2. Кияк Т.К. До питання про "своє" та "чуже" в українських термінах // *Мовознавство*. – 1994. – № 1. – С. 22–25. 3. *Мова і духовність нації*. – Львів, 1992. 4. *Національні та інтернаціональні компоненти у процесі становлення та розвитку сучасної української наукової термінології*. К., 1993. 5. *Національні та інтернаціональні компоненти у сучасних терміносистемах*. К., 1993. 6. Пасько Т.І. *Концептосфера термінологічної розбудови української мов* // *Мовознавство*. – 1994. – № 1. – С. 14–21. 7. Потєбня А.А. *Из записок по русской грамматике*. – М., 1964. – Т. 3. 8. Сімович В. *Рідна мова й інтелектуальний розвій дитини* // *Шляхи виховання й навчання*. – Львів, 1934. 9. *Vozděchová I. Tvoření slov skládáním*. Praha, 2001. 10. *Trávníček F. Mluvnice spisovné češtiny*. I. Praha, 1954.

УДК 800.1

Тихон Лещук

Національний університет "Львівська політехніка"

ІДЕАЛЬНА МОВА З ПОГЛЯДУ НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ТЕРМІНОЛОГІЇ (соціолінгвістична оцінка)

© Лещук Т., 2004

У статті розглянуто вперше на науковому рівні концептуальні принципи формування ідеальної мови як національномовного, так і загальномовного явища. Доведено особливу актуальність проблеми, яка полягає в її теоретичному та практичному значенні для наукового накреслення ідеальної мови, що послугує основою планування дослідницьких праць з лінгвістики.

The paper is the first attempt to consider from the scientific point of view the conceptual principles of formation of an idea; language as a national phenomenon and as a general linguistic phenomenon. The problem is especially topical due to its theoretical and practical significance for a scientific description of an ideal language, which is to lay the basis for planning research works in linguistics. Key words: linguistic aspect, ideal language, scientific prediction, scientific-technical term.

Питання "ідеальної мови" в багатоваріантному висвітленні, трактуванні та коментуванні її суті було темою деяких англійських та німецьких лінгвістів переважно на рівні загальних висловів у контексті пробабілізму. Розгляд функціонального значення "ідеальної мови" з позиції автора цього дослідження полягає в тому, що тут вперше запропоновано науково-обґрунтовані шляхи реального формування та реалізації цієї важливої лінгвістичної проблеми. Суть підходу до розв'язання цього питання ґрунтується на трактуванні "ідеальної мови" як власномовного, так і загальномовного явища. Науковий підхід до висвітлення цього питання, який враховує закономірності розвитку суспільних, наукових та історичних явищ, відкриває великі перспективи розвитку мови сьогодення, і, що вкрай важливо, розвитку мови в майбутньому. Вироблення теоретичних і практичних основ "ідеальної мови" з врахуванням об'єктивних закономірностей та

процесів поступального суспільного розвитку дасть змогу, можна сподіватися, лінгвістичну науку, яка вивчає перспективи мовних процесів, спрямувати в русло реальних перспективних рішень і водночас зосередити увагу на шляхах та методах реалізації важливих перспективних програм та навчальних планів. Мусимо погодитися з тим, що низки лексикологічних праць, які будуються на окремих мовних явищах, могли б набути більшої завершеності, якщо враховували б процеси майбутнього розвитку.

Одним із шляхів конструювання “ідеальної мови” є наукове передбачення мовних явищ, розгляд окремого явища в єдності з фоновим наповненням, оцінка процесів у їх залежності, причинному і наслідковому взаємовпливах. На прикладах термінологізаційних процесів важливим фактором розвитку є інтелектуалізаційне лексичне наповнення за рахунок естетично повноцінних науково-технічних термінів з власномовного та іншомовно-запозиченого джерела. Воно будується на принципах стилістичної універсальності, на широкій доступності розуміння і комунікативного використання такого інтелектуалізувального лексичного наповнення у всіх мовних стилях, включаючи мову загального вживання. Зосередьмо увагу на розкритті внутрішньої і зовнішньої суті “ідеальної мови”.

Ідеальна мова – це узагальнена, універсальна, загальнозрозуміла для всіх верств суспільства, літературна, стандартна мова, що своєю комунікативною функцією знову забезпечує всі сфери людської діяльності. Сьогодні така мова вже існує об’єктивно на етапі континуативного формування і вказує на тенденцію стрімкого розвитку та дальшого удосконалення з врахуванням уже набутих оптимальних досягнень. Особливо важлива роль в універсалізмі розвитку мови належить трьом чинникам. По-перше, масовим засобам інформації, що здатні дуже дійово мовно єднати всі прошарки народу, базуючись на інтелектуальних, демократичних і духовних цінностях. Мас-медіа стають найважливішим важелем впливу на духовне, морально-етичне, науково-освітнє, загально-культурне та гуманістичне формування й вдосконалення людини, сприяють правовим державотворчим процесам. Другий чинник – результати розвитку науки, техніки і виробництва, виражені мовою, яка стає доступною для широкого використання. Звідси: науково-інтелектуальний вплив на більшість людей відбувається через розуміння фахової лексики, яку популяризують канали засобів інформації, інтернет. Третім чинником, який сьогодні активно діє на кожній мовно-етнічній території, є духовна проповідь, що робить мову духовно чистою, правдивою, універсальною, популярною.

Ці об’єктивні фактори доповнюють зміни і завдання лінгвістики. Виникають нові проблеми, одна з яких полягає в потребі наукового формування ідеальної мови, тобто універсальної, семантично і естетично добре розвиненої мови, яка покликана відображати всі процеси життя, всім ходом об’єктивного розвитку вдосконалювати інтелект людини, її моральний і науковий поступ.

Зупинімось коротко на концепції й закономірностях ідеальної мови. Зазначимо, що ідея її створення має свої об’єктивні передумови в Німеччині, Англії, Польщі, Чехії, США, Україні та інших країнах. Наш внесок у розвиток цього питання полягає в конкретизації його спрямування в практичне русло, розроблення положень її сучасного розвитку, а також у накресленні можливостей його зв’язку з іншими лінгво-соціологічними проблемами в комплексному трактуванні. На прикладі німецької мови в лінгвофутурологічному зіставленні її з ідеальною, маємо змогу обґрунтувати багатогранні характеристики мови як суспільного феномену в усіх характерних аспектах – у багатстві лексем, висловів, зворотів, форм, у чистоті термінологічних висловлювань, їх ужитковій доступності, і на тій основі визначити зовнішню і внутрішню сутність природного багатства мови взагалі. Цей процес можемо чітко простежити навіть на такому явищі мови, яким є структурно-семантичне та естетичне співвідношення між власномовними науково-технічними термінами та їх іншомовними еквівалентами в широкому проміжку часу.

Про важливість універсальності мови через її наближення до рівня широкого вживання можна знайти наукові підтвердження аналізуючи високорозвинені мови, в яких такі елементи вже функціонують (напр., американський варіант англійської мови). У Європі здійснюються мовні реформи, які, хоч і часто несвідомо, спрямовані на творення “ідеальної мови”. Прикладом може слугувати останній правопис німецької мови. Великий вплив на удосконалення лексичного складу німецької мови, а також на її фонетичну структуру має остання реформа в Німеччині, що триває вже декілька років. Один з етапів її завершення припав на 1999 р., коли до його участі було залучено все доросле німецьке населення. Бачимо, як під впливом реформи мова науки наближується до загальнолуживавної мови і стає доступнішою ширшим народним масам, разом з тим виявляє свій інтелектуалізаційний вплив на пересічного мовця.

Унаслідок поміркованого поєднання власномовних і запозичених термінів, та спираючись на закони розвитку німецької літературної мови минулих періодів спостерігаємо не лише розвиток німецької мови в напрямі універсалізації та уніфікації, але і процес мовної інтернаціоналізації. А це в межах інтеграційних міжевропейських стосунків є важливим чинником реалізації міжнародних наукових зближень, опертих на закони розвитку німецької мови, і ставить на перше місце заходи про єдину для всього народу літературну мову та уніфікований мовний стиль. Такий підхід до розв’язання перспективної стратегічної мовної програми, силою факту, поступово ліквідує значні прогалини, що існують між різними верствами народу.

Про потребу загальнорозумілої мови згадує також І. Мірчук у Передмові до “Українсько-німецького словника” [2, X–XI].

Ідеальна мова – найбільше інтелектуальне досягнення часу, покликана до життя всім багатогранним розвитком — науковим, духовним, культурним, національним як об’єктивна необхідність. Її розвиток продиктовано процесами демократизації суспільства у переважній більшості цивілізованих країн світу. Та й сама мова, таким чином, впливає на розвиток демократизації. Основою її всенародного освоєння є масові засоби інформації.

Задум ідеальної мови своєрідно виник і розроблявся на перших етапах у лінгвістичних колах Німеччини, США, Англії. Зокрема, англійський науковець Г. Мур у праці “Філософські студії” (1922 р.) пропонував “мову філософії спростити до мови загального вживання, щоб зміст філософських традицій зробити доступним для широкого кола людей” [5, с. 170].

Сучасні німецькі лінгвісти В. Райнгардт, К. Келлер [6, с. 53] розглядають питання ідеальної мови на загальномовному ґрунті. Вони підкреслюють, що між загальною та науковою мовою нема нездоланих перешкод. Побутовою мовою можна говорити про складні процеси науки. Г. Рідігер [7] стверджує, що найкращим варіантом могла б бути ідеальна мова, яка будується на об’єднанні всіх мовних стилів.

Інший німецький лінгвіст – Г. Глінц, який досліджує сучасний стан німецької мови, стверджує, що всі зусилля спрямовані тепер на те, аби вдосконалювати мову у всіх її аспектах і прямувати до ідеалу. Під ідеалом мови він розуміє таку мовну систему, яка дає змогу максимально зрозуміти твір, вказує на високий ступінь спроможності мовця розуміти та організувати мовні процеси, дає змогу природно встановлювати розуміння значення слів і визначати їх у контексті, уможливорює володіння процесом побудови нових слів на основі наявних та конструювання цілком нових значень слів на основі текстуальних зв’язків [3, с. 619].

У теоретичних працях названих дослідників на перший план висувається сама ідея ідеальної мови, її перспективні переваги над стилістично структуризованою мовою сьогодення, її утилітарно-комунікативно-функціональне значення. Така постава питання, проте, не зважаючи на позитивні задуми, робить саму ідею майже нездійсненною. Не можна не враховувати об’єктивних процесів розвитку науки сьогодні і, тим більше, у передбачуваному майбутньому. Відомо, що в кожній науково-технічній галузі існує вже сьогодні стільки функціонально чинних термінологічних одиниць, що володіння ними не під силу навіть високорозвиненому інтелектові. Навіть спрощений виклад складних наукових проблем вимагає знань і використання спеціальних фахових термінів. Погоджуючись з деякими названими аспектами розвитку ідеальної мови, ми пропонуємо її реалізацію на основі власної концепції. Розвиток ідеальної мови ми поділяємо на три етапи. Розглядаючи це питання з лексикологічного погляду, на першому етапі треба спрямувати зусилля на спрощення шляхів способів термінотворення за рахунок власномовних лексичних ресурсів і способів термінотворення, обмеженого “впровадження” естетично невдалих іншомовних запозичень. На другому етапі передбачаємо інтелектуалізацію мовця, який оволодіє широким діапазоном загальномовної спрощеної термінологічної лексики. На третьому етапі, з використанням універсальних та уніфікованих високопродуктивних технологій, термінологічний ценз буде розвиватися, переважно, шляхом міжмовних запозичень і, таким чином, стане ще більше доступним широкому загалу.

У нашому баченні такої програми, найважливішою проблемою створення ідеальної мови є інтелектуалізація мовця через інтелект мови, тобто через високий рівень внутрішнього розвитку мови. Своєю універсальністю і широкосіяжністю ідеальна мова має великий вплив на державотворчі процеси. Тут діє природний закон подвійної вигоди, коли держава своїми настановами сприяє розвитку універсальної мови, а мова, в свою чергу, через мовців сприяє формуванню, розвитку, і зміцненню державотворчих процесів. Ідеальна мова легко, вільно, природньо забезпечує мовне функціонування всіх державотворчих структур. Починаючи від особистості найвишого рівня і до пересічного громадянина, завдяки універсальній мові стає відчутною єдність розуміння всіх чинних ланок єдиного цілого, яким є громадянськість. Отже, єдина мова стає державотворчим, демократичним об’єднавчим чинником.

На німецькому лінгвістичному ґрунті питання ідеальної мови може вже найближчим часом дати добрі висліди. Передбачаємо її плідотворний розвиток також на україномовному ґрунті. На наш погляд, воно викличе теоретичне і практичне зацікавлення лінгвістів своєю актуальністю в багатьох аспектах розгляду – культурному, науковому, політичному і, насамперед, термінологічному (докладніше про засади «ідеальної мови» у нашій монографії [1, с. 167–179].

Одним з ефективних засобів формування ідеальної мови є інтелектуалізувальний вплив науково-технічних термінів на всю систему мови – професійну і загальномовну. Звернімося до основ теорії мовної інтелектуалізації. Людина збагачується інтелектуально найбільше через мову, отже через слово (термін) - його внутрішній і зовнішній зміст. Звідси говоримо про багатогранність денотативних характеристик лексико-термінологічних одиниць як закономірний процес, що впливає з об’єктивних положень про взаємозв’язки та взаємовпливи явищ. Спираючись на диференційований підхід до трактування мовних явищ

як об'єкту суспільного, лінгвістичного та екстралінгвального дослідження, розрізняємо взаємозв'язок між двома поняттями - «людина» і «науково-технічне слово».

Процес мовної інтелектуалізації розглядаємо як об'єктивно наявне явище, що ґрунтується на закономірностях суспільного розвитку та природних обставинах. Він виявляє три етапи функціонування і засвоєння, які слід оцінювати в єдності лінгвістичного та логічного трактування:

- 1) емпірично-розумовий етап;
- 2) чуттєво-психологічний етап;
- 3) комплексно-засвоювальний етап.

На першому етапі відбувається пізнавальний процес явища чи предмета, визначеного через лексичне (термінологічне) поняття і висловлене лексичною (термінологічною) одиницею. Цей процес відбувається завдяки вникненню в логіку речей певного явища. На цьому етапі на перше місце висунено внутрішню сторону семантики терміна, яку умовно підрозділяємо на три послідовно згруповані ступені пізнання:

- а) від незнання до пізнання через аналогію зіставлень;
- б) логічне сприйняття інформації через внутрішній механізм явища;
- в) засвоєння інформації лексичної (термінологічної) одиниці мовного викладу у зовнішній формі та внутрішньому наповненні.

На другому етапі (чуттєво-психологічному), який визначаємо як сенсоричний етап, спостерігаємо також три ступені дальшого пізнання явища (предмета) у визначеній логічній та часовій послідовності, хоча, зазначимо, кожний індивід може виявляти свої особливості послідовності сприйняття:

- а) схоплення явища в цілому на рівні дії органів відчуття і перенесення його в конотативний відтінок термінологічного десигната;
- б) сприйняття трансцендентної термінологічної одиниці в поєднанні з пізнаними і відомими вже іншими одиницями з цієї сфери пізнання;
- в) процес активного засвоєння органами відчуття нового десигната, його ситуативного та модифікаційно-оказіонального значення.

На третьому етапі комплексно багатогранно засвоюють нові лексичні (термінологічні) одиниці та оволодівають ними на комунікативному і функціонально-прагматичному рівнях, що також відбувається у три етапи:

- а) визначення місця нової одиниці відповідно до відомих і засвоєних вже нами інших одиниць;
- б) входження у сферу наших знань нової термінологічної одиниці, яка розширює діапазон активного оволодіння фаховою лексикою;
- в) через засвоєння семантично та мовнокультурно повноцінної лексичної одиниці життєствердного наукового змісту визначається рівень інтелекту мови (незалежно від того, чи йдеться про власномовне слово чи запозичене), а звідси і визначається рівень мовного інтелекту мовця.

Розглядаючи, таким чином, мовну інтелектуалізацію в межах ідеальної мови у динамічному розвитку на рівні соціолінгвістики, надаємо їй характеристик термінологічного явища, що діє іманентно і трансцендентно, формуючи внутрішній статус інтелекту фахової мови. Нові одиниці наукової мови виконують, отже, в цьому процесі потрійну функцію, а саме: а) розширюють діапазон мовного багатства; б) збагачують мовний інтелект фахової мови, а через неї інтелект загальноживаної мови; в) позитивно впливають на інтелект мовця. На цій основі різними засобами створюється культурно-мовне, інтелектуальне середовище, на формування якого впливає повноцінна термінологія. Цей складний процес тісно пов'язано з іншими чинниками, як от: суспільний, духовний, державний, міжнародний. Він стає багатогранним дійовим чинником формування та оцінки процесів мовного розвитку на різних його етапах. Зазначимо, що програма ідеальної мови, у розвиток якої ми намагалися зробити свій певний внесок, є загальномовним і національно-мовним явищем. Викладені засади актуальні не лише для німецької мови, але і для інших європейських мов, включаючи українську.

1. Лещук Т. В царині мовного інтелекту. Просвіта, Світ культури. Львів, 1996. 2. Мірчук І. Передне слово. Українсько-німецький словник. Київ-Ляйпціг, 1943. 3. Gltnz H. Standardsprache. / Lexikon der Germanischen Linguistik in 4 B-de. / Hg. von H.P. Althaus, H. Henne, H.E. Wiegand. 20t Aufl. Studienausgabe. -Tübingen, - 1980. B-d 3. 4. Kuhlner C. Gemeinsprachliche "Ersatzverben" bei der syntaktischen Realisierung fachbedingter Verbalsubstantive - ein Gegenstand der technisch-fachsprachlichen Deutschunterrichts für Ausländer. /Deutsch a;s Fachsprache. - Leipzig, - 1974. 5. Moor G.E. Philosophical studies. - Londin, - 1922. 6. Reinhardt W., Kuhlner C., Neubardt G. Deutsche Fachsprache der Technik. - Heidelberg. - Zbruch - New York, - 1960. 7. Riediger H. Fachdeutsch. Julius Groos Verlag. - Heidelberg. - 1985.